

Чотбаев А.А.

ЮРИСТТИН ЭТИКАСЫНЫН ТАЛАШ-ТАРТЫШ МАСЕЛЕЛЕРИ

Чотбаев А.А.

НЕКОТОРЫЕ СПОРНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭТИКИ ЮРИСТА

Chotbaev A.A.

SOME CONTROVERSIAL ISSUES ETHICS LAWYER

УДК: 347.12.04

Бул статьяда автор юристтин этикасы жөнүндө жана анын укук коргоо органдарында иштеген юристтер үчүн өтө манилүү экендигин көрсөткөн.

Негизги сөздөр: кызматкер, этика, сот системасы, укук, мыйзам.

В данной статье автор показал важность этики служащих при работе в правоохранительных органах.

Ключевые слова: служащий, этика, судебная система, право, закон.

In this article, the author has shown the importance of ethics officers at work in law enforcement.

Key words: employee ethics, judiciary, law, law.

Кесиптик этика жөнүндө түшүнүк. Тергөө, сот, жактоочунун этикасы.

Этика – бул грек сөзүнөн кыргыз тилине которгондо каада деген сөз келип чыгат.

Этика – кишинин жүрүм-туруму, кулк-мүнөзү жөнүндөгү философиялык окуу экендиги белгилүү болду. Ал эми бул илимдин тармактарынын катарында кесиптик этика белгиленет. «Кесиптик этика» деген термин илимдин тармагы гана эмес, кандайдыр бир кесиптин ээлеринин ыйман (адеп-ахлах) кодекси катары да түшүндүрүлөт. Мисалы, Гиппократтын анты, судьянын абийир кодекси, милиция кызматкеринин анты. Коомдо бирдей жана окшош функцияларды аткарган адамдар пикирлеш болушат да өзгөчө шарттарды (жүрүм - турумду шарттуу эреже катары) кабыл алышат, өз кесибинин беделин, аброюн сактаганга аракет жасашат. Ар кесиптеги адамдарды ыйман маселелери ойлондурут. Бирок көптөгөн кесиптердин ичинен бир тобунда ыйманга көбүрөөк басым жасалат. Ал топтун негизги объектиси бул – Адам.

Дайыма адамдар менен баарлашууга, алардын ички дүйнөсү, тагдырына таасир этүүгө байланышкан кесиптин ээлеринин белгилүү ыйман кодекстери иштелип чыккан. Бул мисалы юристтин этикасы, мугалимдин этикасы. Соттун прокурордун, тергөөчүнүн иш-аракети адамдардын укугуна жана кызыкчылыгына таасир этүүсү менен байланышкандыктан өзгөчө мааниге ээ.

Алардын иш-аракеттери мамлекеттик мүнөзгө ээ, анткени алар өкмөттүн адамдары, бийлик кызматкерлери. Бул ыйгарым укуктары менен алар жараандардын, коомдун, мамлекеттин кызыкчылыгын түрдүү коркунучтан сактоого аракет жасып, жарандар менен мамлекеттик бийликтин өкүлү катары сүйлөшөт. Алардын чечими бир ка-

тар учурда мыйзамдуу түрдө мамлекеттин атынан деп берилет. Мисалы: кылмыш-жаза иштери боюнча өкүм, же жарандык иштер боюнча чечим мамлекеттин атынан чыгарылат.

Прокурор, сот, тергөөчүнүн иш-аракети, чечимдери адамдардын жеке кызыкчылыгы жана укугуна таасир тийгизгендиктен, алардын иш-аракети сөзсүз ыймандын нормаларына жана принциптерине дал келүүсү, мамлекет бийлигинин аброюна шек келтирбөөсү зарыл.

Эч бир башка кесиптин иш-аракети сот, прокурор, тергөөчүнүн иш-аракетиндей мыйзам тарабынан иретке келтирилген эмес.

Алардын иш-аракетинин мүнөзү да, формасы мыйзамга туура келүүсү зарыл.

Ошону менен бирге алар ыймандуу да болуусу шарт.

Укуктук да, ыймандык да адилетти ишке ашырууда юрист мыйзамга таянат.

Сот, прокурор, тергөөчүгө коюлуучу негизги талаптар – көз карандысыздык жана мыйзамга гана баш ийүү. Укук коргоочу болгон сон алар биринчи ирет өздөрү мыйзам чегинде иш жүргүзүүсү зарыл.

Этикалык категориялардын системасын аныктоодо ар түрдүү багыттар болсо да, теориялык жана практикалык мамилесинен эң маанилүү жана жалпы кабыл алган категорияларды болуп кароого болот.

Жакшылык,
Парыз,
Жыргал,
Адилеттүүлүк,
Милдет,
Уят, ынсап,
Жоопкерчилик,
Кадыр-барк жана ар-намыс.

Биздин институттун бүтүрүүчүлөрү негизинен укук коргоо органдарында иштегендигине байланыштуу, тергөө ишиндеги этикага токтолуп кетсек болот деп ойлойм.

Тергөөчү көптөгөн бийлик ыйгарым укуктарына ээ, алардын ичинде адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин чектөө укугу да бар.

Ал мамлекеттик мажбурлоону ишке ашыруучу бийлик өкүлү.

Мыйзамга ылайык ал тергөө жүргүзүүдө өз алдынчалыка ээ.

Ал өз алдынча чечим чыгарып, ал үчүн жеке жоопкерчиликке ээ.

Анын иш-аракети кылмышка түз же кыйыр мамилеси бар же жабыр тарткан, кылмыштан улам стресс алган менен сүйлөшүүдө карама-каршылыктардын кагылышуусунда өтөт.

Тергөөчүнүн иш-аракети тергөөгө берилген белгилүү мөөнөт менен чектелет жана көбүнесе психологиялык, моралдык оор шартта өтөт. Демек, тергөөчү психологиялык жана ыйман сапаттарына ээ болуусу зарыл, анткени анын моралдык кемчилдиктери терс көрүнүштөргө алып келиши мүмкүн. Тергөөчү өз аракеттерин процессуалдык, криминалисттик жана моралдык эрежелерге таянып жүргүзөт.

Процессуалдык нормалар тергөө жүргүзүүдө эмнени, кандай формада жана кандай тартипте аткарууну мүнөздөйт. Криминалистикалык сунуштар тергөөчүгө кылмыштын бетин тез ачып, шектүү адамдарды тез кармоо үчүн белгилүү тактиканы тандоого, эффективдүү усулдарды жана сунуштарды табууга өбөлгө түзөт.

Моралдык нормалар тергөөнүн тигил же бул жолун тандоонун туура-туура эместигин баалоого жардам берет. Бул эрежелер баары бири-бири менен тыгыз байланышта болот, бирок алардын ичинде негизги орунда мыйзам болот. Тергөөнүн жыйынтыгы үчүн тергөөчү жеке жоопкерчилик тартат. Ал үчүн жыйынтык – профессионалдык милдет. Ал объективдүү, адилеттүү, гумандуу, зирек болуусу зарыл.

Кызмат чөйрөсүндө ал токтоо, сыпайы, чыдамкай болуусу керек.

Тергөөчү сурак учурунда кунт коюп укса маалыматты так алууга жардам берет, маалымдаган адамдын көңүлүн көтөрөт жана көбүрөөк маалымат алууга өбөлгө түзөт. Мунун себеби адамдар өзүнө көңүл бурдурууну жактырышат, жакшы угуучу болсо, сүйлөө ыңгайлуу. Эң манилүү тергөө амалдарынын бири болуп тинтүү жүргүзүү болуп саналат. Тинтүү жүргүзүү үчүн санкциянын болушу шарт. Тинтүү жүргүзүүдө тергөөчү адамдардын менчигине этияттык менен мамиле жасоосу милдеттендирилет.

Дубалда, тайниктерде нерсе катылганы күмөн болсо бузуп-жарбай рентген нурлары менен металл издегичтер менен текшерүү туура. Жекече тинтүүнү өткөрүүдө тинтилип жаткан адам менен бир жыныстагы адам тарабынан жана күбө калыстардын катышуусу, ал эми зарыл учурда адистин катышуусу менен жүргүзүлүүсү Кыргыз Республикасынын ЖПКсында милдеттендирилет.

Соттордун этикасы.

Мамлекеттик ишмердиктин бир түрү катары сот адилеттиги адам укуктары жана кызыкчылыктарына таасир этүүдө укук жана адеп негиздерине таянат.

Сот адилеттигинде жана укук коргоо органдарынын иш-аракетинде мыйзамдуулук жана адеп-ахлах тыгыз байланышта болот.

Мыйзамдуулук жана адеп биримдиги сот адилеттиги жөнүндө мыйзамдарда жана конституциянын нормаларында чагылдырылган.

Ал эми өзүнүздөргө белгилүү болгондой Кыргыз Республикасында сот системасын реформалоо боюнча иштер жүрүп жатат. Ошого байланыштуу сотторду тандоо боюнча кеңеши түзүлүп, Адилеттүү сот системасын түзүү боюнча бир топ иштер жүрүп жатат. Кыргыз Республикасынын жазык-процесстик кодекси жана ага негизделген процессуалдык иш-аракет ыймандуулукка багытталган.

Кылмыш-жаза процессуалдык укугундагы адилеттүүлүк – бул кылмыш бетинин ачылышы жана айыптуунун жазага тартылышы.

Учурда көптөгөн кылмыштын бети ачылбай калып калганы адилеттүүлүк талабына жооп бербей жатат. Бети ачылбай калган кылмыштар көбөйүүдө. Жасалган жамандыкка жооп болбой, кылмышкерлер болсо, кылмыш ишин улантууга жол берилүүдө.

Кылмыш жаза процессинде адилеттүүлүк кылмышкер тарабынан келтирилген зыяндын ордун толтурууну талап кылат.

Сот, укук коргоо органдарынын кызматкерлери тарабынан мыйзам бузулуусу – жеткен ыймансыздык. Анын аң-сезимдүү бузулушу – кызматтык кылмышка жатат, ал эми билбестиктен, сабатсыздыктан, кесиптик мүчүлүштүктөрдөн болсо да адепсиздикке жатат жоопкерчиликти жаратат.

Судья да сот тескөөсүн дайындоо учурунда процесстин катышуучулары: тергөөчү, прокурор менен түз мамиле түзбөсө да, ыйман мамилелери козголот. Анткени анын процессуалдык ыйгарым укуктары ыйманына жараша да колдонулат. Маселен айыптоону жумшартуу жагына каралуусу айыпталуучунун иш-аракетин ыймандык жактан да баалап, прокурор, тергөөчү тарабынан кетирген катачылыктар болсо аныктап ондоого байланыштуу болот.

Судья кылмыш-жаза иши боюнча объектилүү, кандайдыр бир ой менен иштелбеген чечим чыгарып, адилеттүүлүктү орнотуусу зарыл.

Мындай чечим чыгарууда алар эки тараптын карама-каршы жагдайларын эске алып, мыйзам нормаларына жана өзүнүн уят сезимине, ыйманына таянышат.

Жактоочунун этикасы.

Жактоочу ишмердүүлүгүндө коптогон ыйман маселелери пайда болгондугуна байланыштуу жактоочунун кесиптик этикасы өзгөчө мааниге ээ. Жактоочунун иш аракети адамга, анын кызыкчылыктарына түздөн-түз багытталгандыктан, жактоочу кабыл алган чечимдер адамдардын тагдырына түздөн-түз таасирин тийгизет. Ошого байланыштуу акыркы мезгилде жактоочулардын ишмердүүлүгүнө жогорку ыйман талаптары коюлуп, өзгөчө көңүл бурулууда.

Жактоочунун кесиптик этикасы деген түшүнүккө так аныктама берилген эмес. Кээде ал жактоочунун этикасы деп да түшүндүрүлүп жүрөт.

Кыргыз Республикасынын Адилет министринин 2003-жылдагы буйругу менен бекитилген жактоочулардын кесиптик ишмердүүлүгүнүн эрежелери жактоочулардын жүрүм-турумун бекитүүчү жана жөнгө салуучу нормалардын системасы катары таанылат.

Учурдагы нормативдик жана атайын булактардагы маалыматтарга таянып жактоочунун кесиптик этикасын төмөдөгүдөй мүнөздөөгө болот.

– Ал юристин кесиптик этикасынын бир бөлүгү.

– Жактоочунун түрдүү субъектер менен алака түзүүсүн жана журум-турумунун системасы.

– Жактоочунун ишмердүүлүгүндө кесиптик ыйман нормаларын жүзөгө ашыруунун өзгөчөлүктөрүн изилдеген илимдин бир тармагы.

– ЖОЖдордун окуу пландарында жактоочулар мекемесинин жаны мүчөлөрү же юридикалык кесиптер учун каралган атайын окуу курсу.

Алып барган иши үчүн жактоочу кардардан акылга сыярылык акы алуусу абзел. Анын өлчөмү төмөнкүлөргө байланыштуу болушу мүмкүн:

– иштин татаалдыгы;

– ишти алып барууга кеткен убакыттын узактыгы, ал үчүн башка иштерден баш тартуу зарылдыгынын пайда болушу;

– кардарлардын жашоо шарты, материалдык абалы;

– жактоочунун кесиптик тажрыйбасы жана бедели;

– ишти алып баруу үчүн акы төлөп башка адистерди колдонуу зарылдыгы.

Сот отуруму учурунда жактоочу төрагалык кылган судьяга баш ийип, сот отурумунда кабыл алынган тартипти сакташы керек жана өз корголуучусунун тартибине көз салуусу зарыл.

Судьяга каяша айтып, сот процессинин катышуучуларына карата орой, сөздөрдү айтууга жол бербейт.

Сот отуруму учурунда төрагалык кылган судьяга баш ийип, сот отурумунда кабыл алынган тартипти сакташы керек жана өз корголуучусунун тартибине көз салуусу зарыл.

Судьяга каяша айтып, сот процессинин катышуучуларына карата орой, одоно сөздөрдү айтууга жол берилбейт.

Сот отурумуна кечигип келүү, себепсиз келбей калуу процессуалдык нормаларды жана кесиптик этиканы бузгандык катары бааланат.

Сот отурумунун жактоочунун күнөөсү менен жылдырылышы, судья тарабынан жактоочунун туура эмес иш-аракетине эскертүү бериши процессуалдык нормаларды жана кесиптик этиканы бузгандык катары бааланат жана тартип жоопкерчилигине алып келет.

Жактоочу судьяга урмат-сый менен, токтоолук менен кайрылуусу милдеттендирилет.

Судьяны сыйлабагандык же кадырлабагандык үчүн Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 321-беренесине ылайык жактоочу кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартылары белгилүү.

Өз ишмердигин жүргүзүүдө жактоочу төмөнкү принциптерге таянуусу зарыл:

– мыйзамдуулук принциби, жактоочунун иш аракети Кыргыз Республикасынын укуктук ченемдик актыларында бекитилген нормаларга ылайык болуусу зарыл;

– ар бир адам үчүн мүмкүндүк, Кыргыз Республикасынын ЖПКсынын 40-беренесине ылайык ар бир адам квалификациялуу юридикалык жардам алууга укуктуу;

– буга кошумча кепилдик катары мыйзамда каралган учурларда юридикалык жардам мамлекеттин эсебинен бекер көрсөтүлөт;

– жактоочу өз ишмердүүлүгүн жүргүзүү үчүн зарыл билимге ээ болуп, аны дайыма өркүндөтүп, Кыргыз Республикасынын мыйзамдар жыйынына киргизилип турган өзгөрүүлөрдү жана атайын илимий жана укуктук адабияттарды окуп билип турушу зарыл;

– конфиденциалдуулук (жашыруун) принциби жактоочу тарабынан ишти алып баруу учурунда же андан кийин белгилүү болуп калган маалыматтарды жайылтпаганга, купуя сыр катары сактаганга милдеттендирилет;

– сылыктык принциби жактоочу кардар менен да, жамаатташтары менен да сылык, сыпайы мамилени түзүүгө милдеттендирилет;

– жамаатташтарга кол кабыш кылуу, юридикалык же башка консультациясын берүү бир принцип катары белгилүү;

– эмгекти оптималдаштыруу принциби жасанына ак ниеттүүлүк менен аракет жасоого, тактыкка милдеттендирет.

Жактоочу өз ишмердүүлүгүн эч кандай таасирге баш ийбей мыйзамга жана укуктуулук аң-сезимине, ошондой эле ыйманына жараша жүргүзүүсү зарыл.

Өз беделин, жактоочулардын беделин түшүрө турган аракеттерден алыс болуусу милдет болот.

Адабияттар:

1. Кобликов А.С. Юридическая этика. М., 2003 г.
2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. Бишкек, 2010-ж.
3. Леоненко В.В. Профессиональная этика участников уголовного судопроизводства, Киев, 1981 г.
4. Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик Кодекси. Конституция КР. от 5-мая, 1993.

Рецензент:

кандидат юридических наук Тайлакова С.Дж.